

Cultura populară tradițională în zona Novaci

VINTILĂ MIHĂILESCU

Într-o primă aproximare, folosind tehnicile și metodele moderne ale cercetării etnologice într-o perspectivă mai largă, antropologică, au fost urmărite câteva capitole de cultură populară tradițională în contemporaneitate, actuala fază a cercetărilor de teren constituind preliminarii pentru o documentare tehnică a unui viitor muzeu al culturii pastorale românești. „Zona“ Novaci este reprezentativă din acest punct de vedere pentru județul Gorj și aci au și fost întreprinse primele cercetări folclorice și etnografice.

Dacă uneltele și tehnicile de lucru dau mărturie pentru viața materială a unei colectivități, constituind cultura materială a acesteia, nu mai puțin importante sunt credințele, obiceiurile, muzica, dansul și literatura populară, care alcătuiesc cultura spirituală, cea care face ca o colectivitate umană să se distingă de alta, cea care dă culoare și sens și creează marca inconfundabilității unei etnii, a unui popor, a unei națiuni. Ea este atestatul care dă dreptul la existență, izvorul și posibilitatea de ființare istorică a unui popor.

O tehnică materială (cultura etnografică) se poate regăsi într-o arie geografică și temporală care cuprinde existențe

etnice diferite, dat fiind modul de acționare asupra naturii, care, în orice societate umană nu este în esență diferit, la grade de dezvoltare istorică similare sau echivalente; cultura folclorică este specifică unei existențe etnice unice, chiar dacă teme și motive culturale pot fi întâlnite la mai multe popoare. Căci nu atât existența acestora cât modul lor de articulare, sau altfel spus modul de raportare al diferitelor colectivități umane la ele alcătuiesc specificitatea unei culturi și a unui popor.

Desigur că, pe de altă parte, există și o paradigmă culturală primară, un strat fenomenologic primar al conștiinței populare (poporane) ?, care se referă la „forme subiective originare prin care o grupare umană își organizează experiența spațială și temporală în sisteme unitare structurate“. Aceste forme subiective ale unității lumii, forme primare de raportare la univers, în aria noastră culturală, ca și aiurea unde apar, sunt legate de societățile țărănești europene care au adus până în epoca noastră viziuni, simboluri și motive comune universurilor simbolice din protoistorie.¹ Dar orice tip etnic de conștiință colectivă structurează original aceste motive. „structurare care dezvoltă soluțiile proprii unei grupări umane în ceea ce privește problema unității subiective a ființei (existența și experiența sau devenirea)“.² De la aceste premize și rațiuni, deci nu întâmplător, am considerat ca necesară investigarea unor capitole importante din cultura folclorică ca obiceiurile din ciclul familial (naștere, nuntă, moarte), reprezentări despre boală și elemente de etnoiatrie, reprezentări ale timpului — sărbătorile și obiceiurile calendaristice.

„Zona“ Novaciului prezintă avantajul unui laborator „in vivo“, în sensul că aici coexistă două populații distincte: „pământeni“ (gorjeni), agricultori, și „ungureni“ (de origine ardelenescă), păstori. Se poate urmări în paralel cultura folclorică a celor două populații, situație de interes deosebit pentru specialist, și cu urmări fructuoase în ceea ce privește și departajarea și descrierea unei culturi de tip pastoral. Implicațiile sunt extrem de elocvente și în privința modului de existență a culturii tradiționale, în care se pot observa diferențieri sau împrumuturi, adaptări și schimburi, univoce sau reciproce, acceptări de credințe, obiceiuri, teme și motive de la o populație la alta.

Demne de interes, și deci de luat în seamă în cercetare și de aici înainte, ni se par unele ipoteze, gândite de Traian Herseni.³ Densușianu a interpretat vârsta pastorală a societății noastre ca o condiție și un mediu unic ale nașterii folclorului românesc. T. Herseni încearcă să dovedească că, corect este să vorbim despre o origine pastoral-agrară și nu numai pastorală. Așa cum a demonstrat, „problema raporturilor dintre unitățile pastorale și cele agrare este esențială pentru înțelegerea și explicarea vieții populare române din trecut și a culturii țărănești din prezent“. După părerea sa, rolul păstorilor în cultura populară nu a fost numai acela de creatori ai celor mai înalte aspecte ale culturii etnice, dar și de agenți de răspândire și deci de unitate spirituală a poporului român. Ciobanii au putut fi, prin specificul transumanței, și purtători de noutăți culturale prin satele românești.

Afirmând că poporul nostru a rezultat din contopirea mai multor elemente etnice, dintre care unele pastorale, altele agricole, (până azi am avut regiuni preponderent pastorale și preponderent agrare — muntenii și țărani, unghurenii și „golani“, mocanii și cojanii, etc.) autorul a încercat să demonstreze justetea tezelor sale pe observații și fapte grupate în mai multe categorii mari: **genul de viață**, biologic, economic social diferit; din condițiile generale de viață, în care natura ocupațiilor îi departajează, apar firesc deosebiri în structura spirituală și în manifestările sociale ale lor. Una dintre cele mai puternice deosebiri între tipul păstorului și cel al agricultorului stă în **viziunea spațiului și a timpului etnic**. Vom cita rezumând din caracteristicile acestora, pentru pregnanța formulărilor și pentru utilitatea actuală pentru cercetarea de viitor: „Viziunea etnică al unor experiențe adesea milenare, cristalizate în tradiție“... „în această viziune, spațiul fizic (gol și amorf) sau spațiul geografic (obiectiv și indiferent) este înlocuit cu un spațiu reliefat de elemente selecționate utilitar, valorificate antropologic, imaginate magic sau mitologic, contopite într-o unitate organică“, pentru păstor, spațiul este o lume în care se mișcă; în el păstorul nu migrează pentru că acesta este spațiul său „profesional“; el dă libertate de mișcare, variație vizuală și incită la inițiativă. Cel agrar este „celular“, uniform și rutinat.

Timpul agrar, eşalonat după muncile agricole este mai articulat, organizat mai amănunţit. Timpul pastoral este de mai mare amploare, mai „desfăcut“. Calendarul agrar şi cel pastoral nu coincid (aceasta am putut-o verifica şi noi, făcând inventarul nu numai al muncilor ci şi al momentelor marcate — **sărbătorile**). Nici alternanţa comună a celor două timpuri etnice pe care o dă iarna şi vara nu are aceeaşi semnificaţie. Anotimpul primăverii, când se duc oile la munte, pentru cioban „înseamnă nu numai începutul unei perioade de muncă ci şi al unei vieţi de altă natură: alt peisaj, hrană, viaţă socială, vecinătăţi“.

Deosebirea între zi de sărbătoare / zi de lucru, în sat, e mai precisă ca la stână. „Nu e nici biserică“. „Deosebirea zi/noapte (timp de muncă / timp de odihnă) la plugari e precisă, la ciobani nu“. „Loisir“ nu există însă la nici unul.

În privinţa folosirii timpului, tipul pastoral şi tipul agrar îl valorifică cu intensităţi diferite. De aici autorul face o serie de departajări dintre care unele par oţioase, dar altele par întemeiate: din punct de vedere al creaţiei şi funcţiei sociale a folclorului, mare parte din lirica şi epica populară este preponderent pastorală (doină, basm); etica şi didactica sunt mai mult agrare (proverbe, ghicitori etc.); astronomia şi geografia populară sunt mai cu seamă pastorale; şi elementele de mitologie şi filozofie populară tot pastorale; concepţiile economice şi administrative, mai cu seamă agrare; prelucrarea lânii, jocăritul, sculptura în lemn, muzica, preponderent pastorale, în timp ce ţesăturile din in şi cânepă, arhitectura olăria, icoanele sunt atribuite agriculturii.

Câteva exemple, selecţionate din cercetarea noastră la Novaci, dau dreptate celor expuse mai sus, validându-le. Dintre obiceiurile calendaristice, dintre care majoritatea au un substrat agrar, vizibil în special la cele practicate primăvara şi vara, scopul lor fiind asigurarea fertilităţii solului şi a întregii gospodării, la populaţia ungurenească mai există **colindatul** şi **Drăgalca**. Dar la colindat colindele sunt absente, menţinându-se numai practica obiceiului. Se poate presupune că aici colindatul celor mici (piţărăii) de la „pământeni“ gorjeni a putut oferi modelul acesta, cu diferenţa că fiind practicat de cei mari, finalitatea este petrecerea (la locul numit „În Poieniţă“). În ce priveşte Drăgaica, am

reținut că atât „pământenii“ cât și „ungurenii“ merg la „drăgaică“, adică la un târg ce se face în ziua de Drăgaică; ungurenii au adaptat-o la specificul vieții pastorale, obiceiul devenind un rit divinător (cununa sau flori culese și făcute mănunchi sunt aruncate peste casă, dar mai ales peste grajd: după felul de lână sau păr care se ațăță de ele se poate preciza noroc și belșug în animale — oi sau vite. Aceeași funcție divinatorie o are și practica de Sânziene).

Nunta, prilej ce îmbină atât atitudini rituale cât mai ales ceremoniale, a păstrat în obiceiurile practicate la Novaci notele caracteristice zonei ardelenesti de proveniență a membrilor colectivității „ungurenești“. Obligativitatea practicilor tradiționale se îmbină cu inserarea cerințelor moderne, „scenariul“ dovedindu-se o mixtură dintre arhaic și contemporan — cum spune Ov. Bârlea referitor la oricare scenariu de nuntă regional.⁴ Așa după cum se știe, totalitatea actelor din scenariul nupțial au în vedere asigurarea trecerii depline de la stadiul flăcău — fată la cel al oamenilor ce constituie o familie, deci și o gospodărie proprie. Ele se încadrează în grupa riturilor de trecere și vizează în special mirele și mireasa. Alte rituri au ca scop asigurarea belșugului în viitoarea gospodărie, și mai ales asigurarea fertilității noului cuplu: a sporului în copii (lovirea mirilor cu boabe de grâu, luarea unui copil pe gemenchi de către mireasă, desfacerea unui nod).

Alte rituri asigură coeziunea conjugală (secvența cu jugul sau șervetul ținut de soacră la cei doi proaspeți căsătorii, cei doi mănâncă dintr-un ou — aci e și sensul de fertilitate, — sau dintr-o farfurie cu aceeași lingură — este și momentul consfințirii noii legături, pentru că perechea servește această masă rituală în absența oricăror nuntași, retrași în camera închisă imediat după sosirea de la cununie). Altele sunt propitiatoare (mireasa privește mirele printr-un inel sau colac). Altele, apotropaice, apără mirii și pe nuntași de acțiunea posibilă a spiritelor malefice, active în momentele critice ale fazelor de tranziție (impușcături, chiote, huhurezături; mirele, după ce a plecat de acasă, călare, nu are voie să oprească calul până ce nu se întoarce cu mireasa acasă — în tot acest timp, calul este plimbat

continuu de un băiat, mirele aflându-se într-o stare de liminaritate până la consfințirea căsătoriei). Alte acte au valență dublă — jocul miresei pe bani este un act de integrare a noii neveste în comunitatea satului în această ipostază dar și mireasa are însușiri propitiatoare pe care le transmite celor cu care joacă.

„Ungurenii“ fiind evaluați socialmente în contextul colectivității novăcene cu maximum de prestigiu, în virtutea bunăstării economice mai mult decât satisfăcătoare, „pământeni“ au adoptat practicarea momentului „steagului“, și uneori și portul popular al acestora.

Ceremonialul nupțial s-a mai îmbogățit cu trecerea a-laiului prin centrul localității. În drum spre fotograf, cu mare fast (claxonarea tuturor mașinilor cu nuntași).

*
*
*

Acest tur de orizont, selectiv, dă seama de o viață folclorică bogată, punct de plecare promițător pentru continuarea mai departe a cercetărilor în vederea realizării unui viitor muzeu al culturii pastorale românești.

Strigături la hora din Novaci

SABIN POPESCU

Iată-i pe ciobani cântând la hora ce s-a incins sus pe munte :

Foaie verde busuioc
Hai, ciobanilor, la joc
Și prindeți pe coadălată
Căci cățelușa-i legată
Și-alegeți-le de tot
Că ciobanii sunt la joc
Și păzea din raza lunii
Că-ți vede fundul căciulii,